

a harmadik renddel (163. o.), vagy hogy Bonaparte 1797-ben nem harmincnyolc éves volt (260. o.). Kiemelhetnénk az időrendbeli tévedéseket is: 1795 októberéről írva Murat-t még nem nevezhetjük Bonaparte „régí bajtársának az olaszországi hadseregből”, hiszen az olasz hadjárat csak a következő évben fog elkezdődni (257. o.), a quiberoni partraszállásra pedig nem a Direktórium, hanem a thermidori Konvent idején került sor (263. o.). Megkérdeshetnénk Vadász Sándortól, vajon miért nevezi Richard Cobb angol történészt marxistának (72. o.), miért tekinti az elitista Buonarrotit „a legradikálisabb népi forradalmiság szószólójának” (15. o.), miért minősíti Lamartine-t egy 1941-es szovjet forradalomtörténet idézetével (23. o.), s milyen alapon állítja Bonaparte szigorú erkölcsű édesanyjáról, hogy ötvenedik életévéhez közeledve „a *topless határát súroló toalettbén*” foglalt helyet színházi páholyában (242. o.) Pontatlanságok, tévedések és hibás adatok sokaságával aligha lehet meggyőzően alátámasztani bármely történelmi mű koncepcióját.

Vadász Sándor könyve a nagy francia forradalom kétszázadik évfordulója alkalmából jelent meg, azonnal megkülönböztetett helyet kapott a kirakatokban és a könyvtárak olvasótermi polcain, szerzője a tudományok doktorává lett általa – mivel vigasztalhatnánk magunkat ezek után? Legfeljebb Stanislaw Lem híres törvényével: „Senki nem olvas semmit; ha olvas, nem érti; ha érti, elfelejti.”

Erre bizvács építhetünk.

Hahner Péter

A FOSSZÍLIAVADÁSZ

Richard E. Leakey: *Megnyertem az életet* (One Life. An Autobiography – 1983)
Fordította Sz. Kiss Csaba
Gondolat, 1990. 173 oldal, 128 Ft

Az angolszászok, még ha lelkes kenyai honpolgárok is, az understatement, a kevesebbet mondás hívei, miként azt a könyv eredeti címe mutatja. Szerzője egy nagy ősrégész család ifjabb sarja (*1944); apja, Louis, anyja, Mary és nem utolsósorban ő találta meg az utóbbi év-

tizedekben az ember elődeinek legfontosabb, az eredettörténetet évmilliókkal hátrébb igazító leleteit különböző kelet-afrikai lelőhelyeken. Richard nevéhez fűződik számos hominida- (Australopithecus-) maradvány és az emberhez még közelebb álló ún. 1470-es kopyona megtalálása. Mindez a kérdéssel foglalkozó újabb könyvek legizgalmasabb lapjain olvasható, magyarul például éppen Richard Leakey és Roger Lewin FAJUNK EREDETE című művében (Gondolat, 1986) vagy A MÚLT SZÜLETÉSE (THE MAKING OF THE PAST) című remek angol archeológiai sorozat AZ EMBER ÖSTÖRTÉNETE című kötetében (Helikon, 1988). A kissé száraz önéletrajz azonban kevésbé a nagy fejlődésvonal-hipotézisek, a „missing link”, a hiányzóláncszem-keresések, a régészeti spekulációk vonzó világában igazít el, hanem a métier természetében. Kevésbé arról szól, amit talál, hanem arról, hogy hogyan, s ki az, aki talál.

A humaniorák emberét ez azért is érdekelheti, mert az archeológia tudománya a terepmunka mindennapjaiban mintha a tudományok archeológiai rétegét tárná fel: a vállalkozás, a kutatás, a vadászat, az adatgyűjtögetés, a megfigyelés itt még közvetlenül átélhető – nem bújik el a kutatóintézetekbe, laboratóriumokba a laikusok elől. Sőt a nagy felfedező maga is lehet még laikus, amiképpen Richard Leakey is amatőr: nem végzett egyetemet. A transzparencia a legtöbb mai tudományban gyanús. Nem zárható ki persze, hogy egy-egy „paradigmaváltást” éppen a nem specialista indít el, de ez kivételes. A régészetben azonban mintha nem volna kivételes: nemcsak Schliemann és más klasszikus példák ötlenek eszünkbe, hanem a magyar Zolnay László, vagy éppen egyetlen kiemelkedő jelentőségű ősrégészeti leletünk megtalálója, Vértes László is. A közvetlen, tehát nem kísérlelileg előkészített természetmegfigyelésnek, ha nem tévedek, még csak egy alaptudományban van ekkora jelentősége, az etológiában. (Noha, mint a *New York Review of Books* október végi számából értesülök, van olyan nézet, miszerint a föld rovarjainak kilencven százaléka felfedezésre vár; valamint minden évben új emlős-, sőt madárspecieket azonosítanak.) S van is abban valami jelképes, hogy a csimpánzok természetes körülmények között való eszközhasználatának felfedezője, az

addig egyetemet nem végzett s doktori fokozatot csak erről szóló csodálatos könyvével (AZ EMBER ÁRNYÉKÁBAN, Gondolat, 1975) nyerte Jane van Lawick-Goodall a Leakey biztatásával és támogatásával vágott neki megfigyelés-sorozatának.

Richard Leakey első csontkövületletét, egy már kihalt óriási disznófaj ép állkapcsát hét éves korában találta, szülei ásatása körül lábatlankodva. A könyv részletes információkkal szolgál arról, hogyan jön létre az a készség, amellyel valaki meglátja, amit néz, az a beállítódás, amely alkalmas a megtalálásra. „*En mentem elől, a legrövidebb utat keresve. Úgy döntöttem, egy kis vízfolyás száraz ágyában megyünk végig... Elöl mentem, néhány lépéssel Meave előtt, amikor legnagyobb meglepetésemre azt láttam, hogy egy Australopithecus arca bámul rám, mintegy öt méteres távolságból. Tüstént felismertem a később teljesen épnek bizonyult fosszilis koponyát, ahogy ott hevert a homokban. Elképzelhető, mi éreztünk! A koponyát könnyen föl lehetett ismerni, mert feltűnően hasonlított »Zinj«-hez, ahhoz az Australopithecus boisei-koponyához, amelyet anyám 1959 júliusában talált az Olduvai szurdokban, majdnem pontosan tíz évvel a mi fölfedezésünk előtt.*” (107. o.) Az expedícióhoz csapódott fekete háziszolgáról, Bernard Ngeneóról, aki 1972-ben meglelte az 1470-est, s később is szenzációs leletekre talált, ezt olvassuk: „*Mint az összes többi tapasztalt fossziliavadász, a csontok anatómiájával úgy ismerkedett meg, hogy kézbe vette az állatsontokat, csonttöredékeket, és összehasonlította az egyik fajt a másikkal, kint a terepen és a múzeum csontlaboratóriumában is.*” (128. o.)

Távol legyen bármifajta szaktudás, speciális képzettség bírálata e figyelemfölkeltő soroktól. A szenvedélyes, nagy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező és nem utolsósorban szerencsés fossziliagyűjtő leleteinek ki kell állnia az anatómiai, geokémiai, kormeghatározó vizsgálatok minden próbáját. Maga a vadász azonban őrzi az egykori tudományok kalandját és kockázatát, jelentősége, értelme pedig nem szorul magyarázatra.

Radnóti Sándor

EVOLÚCIÓ BÖLCSÉSZEKNEK

Steven Jay Gould: *A panda hüvelykujja*
Fordította Bacsoné Módos Magdolna, Rózsahegy
István. Válogatta Somlyó Bálint
Európa, 1990. 220 oldal, 25 Ft

Üdvös módon számos könyv jelent meg az utóbbi időben az evolúció ilyen vagy olyan aspektusáról; nem is egyet e recenzióban is idézek majd az összehasonlítás végett. Mindenekelőtt leszögezem: a cím valóban azt fejezi ki, amit gondolok; ha van könyv, melyből egy Filozofus is megértheti – feltéve: ha akarja –, hogy miért is izgatja annyira a Dögészeket az evolúció, s hogy e teremtő mechanizmus miként működik – nos, akkor Steven Jay Gouldnak, a nagy hírű Harvard Egyetem professzorának műve bizonyára ilyen.

Különös tudomány a biológia. Harold J. Morowitz telicálálata szerint: A Fizika és a Történelem között helyezkedik el. S valóban: mindkettőnek megtaláljuk benne lényeges elemeit. Bizvást állíthatjuk, hogy a kettő igazán az Evolúcióban ér össze, többszörösen is; ezért is mondhatta Theodosius Dobzhansky, hogy a biológia tudományában minden csak az evolúción keresztül nyer értelmet.

Az evolúciós logikába kiváló betekintést nyújtanak ugyan Richard Dawkins könyvei,^{1,2} de – tapasztalatból is tudom – bölcsészeknek nemigen fogyaszthatók, s ennek sajátos oka van. Nem mintha nem írna kiválóan – hiszen Dawkins kitűnő stilisztá –, hanem mert szemléletéből érdemben kiesik a Történelem. S – meglepő módon – nem azért, mert egyértelműen a Fizika dominálna. Nem, hanem azért, mert az evolúció tudományában szinte kizárólag a természetes kiválasztásra, Darwin nagy ideájára támaszkodók, háttérbe szorítva mindazt, ami kilóg e szépen rendezett képből. Pedig sok ilyesmi van, s különösképp az ilyen „renitens” elemek szolgáltatják a bizonyítékokat még arra is, hogy a túlélést és szaporodást elősegítő módon alkalmazkodott (adaptálódott) szervezetek valóban a természetes szelekció, s nem isteni akarat eredményei.

Gould tizenhárom pompás kis esszéjének majd mindegyikében hangsúlyozza, hogy tökéletesen alkalmazkodott organizmusokat